

УДК 316: 316.4: 316:43 (477)

ПРАВО НА МІСТО В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ: АКТОРИ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ (на прикладі м. Львова)

Козлова Інга Володимирівна – кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри соціології Українського Католицького Університету

У статті аналізуються процеси реалізації права на місто як теоретичного концепту на конкретних прикладах, що мають місце у Львові. Розглядаються два основні виміри права на місто – право на участь і право на апропріацію міського простору. При огляді права на апропріацію автор розглядає вибіркові об'єкти у Львові, які мали бути піддані видозміні (знесення, перебудова), зазначає форми чи моделі спротиву громади цим змінам, а також якого результату було досягнуто шляхом спротиву. Говорячи про включеність, мешканців міста Львова у просторотворчі процеси (право на участь), або ж партисипативні практики населення, автор акцентує увагу на появі різноманітних громадських активностей, серед яких є й ініціативи роботи з міськими просторами. Це ініціативи збереження парків від забудовника та перетворення їх власними силами на якісні громадські простори, із пізнішим залученням влади чи бізнесу; ініціативи створення серед мешканців спільних цінностей самоорганізації і загальних навичок спільних дій; різного роду проекти ревіталізації громадських просторів, тощо. Подається короткий огляд стосунків між можливими агентами реалізації права на місто.

Ключові слова: право на місто, право на участь, право на апропріацію, партисипативні практики, громада міста, органи місцевого самоврядування, бізнес-кластер

В статье анализируются процессы реализации права на город как теоретического концепта на конкретных примерах, имеющих место во Львове. Рассматриваются два основных измерения права на город - право на участие и право на апроприацию городского пространства. При обзоре права на апроприацию, автор рассматривает выборочные объекты во Львове, которые должны были быть изменены (снос, перестройка), отмечает формы или модели сопротивления сообществом этим изменениям, а также какой результат был достигнут в результате сопротивления. Говоря о включенности, жителей города в пространствотворческие процессы (право на участие), или же партисипативные практики населения, автор акцентирует внимание на появлении различных общественных активностей, среди которых есть и инициативы работы с городскими пространствами. Это инициативы сохранения парков от застройщика и преобразования их собственными силами в качественные общественные пространства, с дальнейшим вовлечением власти или бизнеса; инициативы создания среди жителей общих ценностей самоорганизации и навыков совместных действий; разного рода проекты ревитализации общественных пространств и тому подобное. Представлен краткий обзор отношений между возможными агентами реализации права на город.

Ключевые слова: право на город, право на участие, право на апроприацию, партисипативные практики, городское сообщество, органы местного самоуправления, бизнес-кластер

In the article process of performance of the right to the city as a theoretic concept, taking specific examples of Lviv are analyzed. The two main modes of the right to the city are considered here. They are: the right to participation and the right to appropriation of the city space. In case of right to appropriation the author observes the selected objects in Lviv which were supposed to lend themselves to modification (demolition, reconstruction), marks the forms or models of the community's opposition to these changes as well as the result of the opposition. Speaking about the inclusion of Lviv residents in space-making processes (the right to participation), or the participation practices of the population, it is worth marking the appearance of various public initiatives, among which there are also initiatives of the work with city spaces. They are the initiatives of parks' protection from building contrperformers and their transformation (by own efforts) into public spaces of good quality with further involvement of the authorities or business-cluster, the initiatives of making common values of self-organization and general skills in common actions, different kinds of projects on revitalization of public spaces and so on. The text also provides a brief overview of the relationships between possible agents of the right to the city.

Keywords: right to the city, the right to participation, the right to appropriation, practices of participation, community of the city, local government, business-cluster.

За даними Державної служби статистики України станом на 1 липня 2016 року кількість міського населення України становить 69,1% [1]. Це означає, що майже 70% населення України мешкає на урбанізованій території та наділене правом на місто. Що це право являє собою в теорії і як його реалізація виглядає на практиці?

Авторство концепції «права на місто» належить французькому соціальному географу та соціологу Анрі Лефевру та було сформульоване у праці «Право на місто» 1967 року. Дослідник вважав, що право на місто – це найвища форма людських прав в урбанізовану епоху, право на свободу, право на індивідуалізацію в соціалізації, і право населяти. Це право на творення міської повсякденності і міського простору, право на участь в розвитку міста і апропріацію міського простору для колективних потреб. У його трактуванні два основні виміри права на місто – це *право на участь і право на апропріацію міського простору* [2].

Аналізуючи тексти Анрі Лефевра, український урбаніст Ігор Тищенко приходиться до висновку, що походження ідеї та концепції «права на місто» пов'язане з міськими революціями та активним протистоянням мешканців міста та влади – бо часто знедоленим мешканцям міст його доводиться відвойовувати. Право на місто починається тоді, коли мешканців позбавляють права вільно використовувати міський простір для колективного досягнення життєвих цілей (апропріація) та права участі у розвитку міста. Іншими словами, змінюють (перебудовують, забудовують, руйнують, переселяють, виселяють) без участі мешканців [3].

Отже, Анрі Лефевром було розпочато наукові розвідки у царині феномену міської приналежності. Надалі, дослідники, які працювали із цим концептом, надавали йому своїх інтерпретацій, зосереджувались на окремих аспектах чи вимірах. До прикладу, Девід Гарві сприймав право на місто як право на доступне житло та право на включеність громади у процес розбудови міста. Гарві вважає, що мешканці тією чи іншою мірою обділені можливістю реалізувати своє право на місто і, наразі, це право належить радше провладній або ж бізнесовій меншості. Дослідник зазначає, що запитання про те, якого саме міста ми хочемо, невіддільне від запитань про соціальні зв'язки, зв'язки з природою, стилі життя, технології та естетичні цінності, яких ми прагнемо. Право на місто є чимось значно більшим, ніж індивідуальна свобода доступу до міських ресурсів: це право змінювати себе, змінюючи місто. Більше того, це колективне, а не індивідуальне право, адже ці трансформації неминуче залежать від здійснення колективних повноважень формувати процеси урбанізації [4].

Для сучасного дослідника міста та міських процесів Дона Мітчелла [5] право на місто тісно пов'язане з міськими публічними просторами, адже це єдині місця, в яких це право може бути маніфестоване та здобуте; вони є маркерами права на місто. Тим, у кого немає приватного (до прикладу, безхатченки), залишаються тільки публічні простори, вони стають їх правом на місто [3].

Усі вище перелічені трактування досліджуваного феномену представляють останній як право людини чи/та спільноти на відстоювання своїх можливостей володіння, споживання та (пере)творення міського простору. Важливим у цих визначеннях є акцент саме на захисті, коли громада, має саме відвоювати своє право у інших агентів впливу. Виглядає так, що право на місто з одного боку належить мешканцям за замовчуванням, та з іншого — реалізовується лише за умов боротьби. Однак чи це справді так? І яку ж тоді роль у таких процесах відіграють інші актори?

Насамперед варто зазначити, хто може виступати ключовими акторами у ситуації реалізації права на місто.

За логікою речей до (пере)творення, змін у просторі залучені суб'єкти, або групи індивідів, які:

- мають безпосередній доступ до процесу впровадження змін у місті;
- володіють соціальними, культурними чи економічними ресурсами, що надають їм змогу змінювати, міський простір;
- є активними учасниками соціальних процесів, перетворень.

У конкретному випадку є сенс говорити про такі три групи акторів як:

- мешканців міста, міські громади;
- органи місцевого самоврядування
- бізнес -кластер (представники бізнес-кластеру, девелопери, тощо).

Метою статті є розгляд процесів реалізації права на місто як теоретичного концепту на конкретних прикладах, що мають місце у місті Львові.

Почнемо з короткого огляду відстоювання мешканцями свого права на апропріацію як один з вимірів реалізації права на місто. У таблиці №1 представлено вибірккові об'єкти у Львові, які мали бути

підданими видозміні, зазначено форми, чи моделі спротиву громади цим змінам, а також якого результату було досягнуто шляхом спротиву.

У таблиці наведено 11 прикладів. З них вдалось уникнути перетворення трьох об'єктів, один об'єкт був трансформований, однак зі змінами на вимогу громади. Отож захист громадою власних інтересів призводить до цілком реальних результатів. У цій ситуації важливою є не так сама кількість «переможних» випадків, а факт наявності спротиву громади проти незаконних або ж неприйнятних з тих чи інших причин трансформацій простору.

Говорячи про включеність мешканців міста Львова у просторотворчі процеси (право на участь як вимір реалізації права на місто), або ж партисипативні практики населення, варто зазначити появу різноманітних громадських ініціатив, серед яких є й ініціативи роботи з міськими просторами.

Таблиця 1.

Об'єкти, які мали піддатись видозміні	Моделі опору громадськості	Результат опору
Будинок № 28 по вул. Федорова, архітектурну пам'ятку XVI-XIX ст. місцевого значення, охоронний № 356, який стояв на фундаментах 1580 р. у середньовічній єврейській дільниці Львова, (територія Державного історико-архітектурного заповідника, що входить до переліку культурної спадщини ЮНЕСКО) – для будівництва готельного комплексу з підземним паркінгом	Спротив єврейської релігійної громади «Турей Загав» (мітинги), оскільки будівництво могло призвести до руйнування комплексу сакральних споруд із синагогою «Золота Роза».	Будівництво припинене (порушення чинного законодавства)
Частину житлового будинку № 7 по вул. Сербській, архітектурну пам'ятку національного значення, охоронний № 1269, (територія Державного історико-архітектурного заповідника, що входить до переліку культурної спадщини ЮНЕСКО) - для будівництва готельного комплексу з підземним паркінгом в приринковому кварталі в межах вулиць Руської, Івана Федорова, Староєврейської та Сербської.	Письмові скарги мешканців сусіднього будинку (№5).	Будівництво готелю «Вінтаж» завершено, однак без запланованого паркінгу.
Цегляну огорожу саду Францисканців по вул. Лисенка, збудовану за проектом Казимира Крижановського у 1883 році (територія історичного ареалу), яка обрамляє монастирський сад навколо костелу Францисканців – пам'ятки архітектури національного значення, охоронний № 1329 – для будівництва на території дитячого майданчику 6-поверхового житлового будинку.	Письмові скарги мешканців по вул. Лисенка	Будівництво заборонене
Історичну віллу на вул. Погулянка 4а (територія історичного ареалу) для будівництва 7-поверхового житлового будинку.	Письмові протести мешканців вулиці Погулянки	Знесено австрійську будівлю старого дитячого садочку, завершено будівництво 5-ти житлових комплексів. Натомість фірма-інвестор зобов'язалась збудувати новий дитячий садочок, однак в іншому кінці міста на вулиці Новознесенській, 69
Австрійську пожежну частину на Кастелівці, вул. Чупринки 3 (територія історичного ареалу) для спорудження 8-поверхового житлового будинку з вбудованими магазинами і підземним паркінгом	Спротив громадських організацій	Пожежну частину знесено, замість неї збудовано житловий будинок
Будинок № 48 по вул. Староєврейській 48 (територія	Пікет мешканців вулиці	Будівництво завершено

Об'єкти, які мали піддатись видозміні	Моделі опору громадськості	Результат опору
Державного історико-архітектурного заповідника, що входить до переліку культурної спадщини ЮНЕСКО) – під комерційні потреби без дотримання норм реставрації. При цьому пошкоджено сусідній будинок № 50, що є пам'яткою архітектури національного значення, охоронний № 1307.	Староєврейської	
Будинок № 9 на пл. Міцкевича	Спротив громадських організацій	Будівництво припинено
Побудова Укрсоцбанку на пл. Міцкевича 11 (тепер Unicreditbank)	Спротив мешканців та громадських організацій	Будівництво завершено
Побудова будинку на розі І. Франка та Р. Шухевича	Спротив громадський організацій	Будівництво завершено
Будівництво у фрагменті кварталу Вірменська-Краківська (забудова на місці дитячого майданчика)	Спротив населення та громадських організацій (зокрема ЛОО «Українського товариства охорони пам'яток історії та культури», Українського національного комітету «ICOMOS», Інтернет-ініціативи «Збережи старий Львів», Товариства шанувальників Львова, Центру правових та політичних досліджень «Сім», Громадської мережі «Опора», Громадського форуму Львова, БФ «Збереження історико-архітектурної спадщини Львова»)	Будівництво призупинено та потім знову відновлено
Будівництво адмінбудинку на вул. Валовій, 15	Спротив громадської організації «Пора»	Будівництво завершено

У 2016 році команда проекту Mistosite сформувала базу міських ініціатив України¹. Усього у базі представлено 213 ініціатив, що поділяються за наступними напрямками діяльності:

- (само)управління
- інформаційна діяльність
- благодійність
- благоустрій
- дискриміновані групи
- житло і ЖКГ
- захист довкілля
- захист тварин
- культура
- містобудування і архітектура
- освіта
- ревіталізація
- спорт і здоровий спосіб життя

¹ З базою можна ознайомитись за посиланням: <http://mistosite.org.ua/initiatives>

- транспорт.

З них у Львові діють 34. (Само)управління, благоустрою, містобудування та архітектури, ревіталізації, тобто тих сфер, які більшою мірою стосуються трансформацій міського простору, стосуються 9 з них. Перелік цих ініціатив представлено у таблиці 2.

Таблиця 2.

Назва	Місто	Напрямок діяльності	Рівень діяльності	Локалізація діяльності
Врятуй Сквер Св. Юра	Львів	Захист довкілля, Благоустрій, Транспорт, Освіта, Містобудування архітектура, Ревіталізація	Локальна	пл. Св. Юра, Галицький район, Львів
Група 109	Львів	Ревіталізація	Загальноукраїнська	
Йота	Львів	(Само)управління	Локальна	Підзамче
Кращий Сихів	Львів	(Само)управління, Благоустрій, Освіта, Захист довкілля	Локальна	Сихів
Левандівський парк	Львів	Благоустрій	Локальна	
Поверніть Нам «Львів»	Львів	Ревіталізація	Загальноміська	
Урбаністичні ідеї / NGO Urban Ideas	Львів	Ревіталізація	Загальноміська	
Dog-Friendly City (Місто, дружнє до собак)	Львів	Захист довкілля, Захист тварин, Благоустрій	Загальноміська	
Лурнева	Львів	Благоустрій, (Само)управління	Загальноміська	

Ініціатива Врятуй Сквер Св. Юра полягала у спротиві місцевих громад та активістів проти вирубування дерев та фактичного знищення скверу як публічного зеленого простору з метою прокладення дороги. Конфлікт виник під час встановлення пам'ятника митрополитові А. Шептицькому та облаштуванню площі перед пам'ятником. В результаті декілька дерев таки було знищено, однак транспорт було пущено навколо скверу [6].

Група 109 – міждисциплінарна урбаністична ініціатива, яка виникла під час однієї з «Майстерень міста»². Спершу молоді архітектори та журналісти вивчали громадські простори Львова, а останніх 10 місяців працювали над проектом оновленого скверу, розміщеного за адресою: проспект Червоної Калини, 109 у мікрорайоні Сихів [6].

Йота – ініціативна група, що організовує Фестиваль сусідів на Підзамче. Метою фестивалю є свого роду провокація соціальних змін в громаді цього району. Підзамче є доволі специфічним місцем, з одного боку, він має багату і суперечливу історію – це локація перших заводів 18-го століття і єврейського гетто під час Другої світової війни. З іншого боку, сьогодні цей район є проблематичним з точки зору безробіття, низької якості життя. На Підзамче відбувається не так вже й багато подій культурного характеру. Організатори фестивалю сподіваються, що регулярні зустрічі і спільне дозволя підтримуватимуть місцеву громаду, виховуватимуть у ній спільні цінності самоорганізації і загальних навичок спільних дій [7].

ГО Кращий Сихів – спершу активісти цієї громадської організації захищали свій громадський простір від забудовника, котрий намагався звести в цьому місці доволі великий торговельний центр. Від травня 2014, коли понищений сквер раптом почав трансформуватися у будмайданчик, громада розпочала боротьбу за нього, організовуючи там багато культурних акцій. Попри те, що забудовник досі намагається довести свою правоту в судах, виконком ЛМР наразі відмінив наказ департаменту містобудування щодо надання під забудову цієї ділянки, а ГО «Кращий Сихів» активно працює над тим, щоб офіційно затвердити межі зеленої зони. Очікуючи остаточних рішень, упродовж останніх місяців за власні кошти (більше 20 тис. грн.) мешканці встановили у сквері смітники, лавки, фігурку Матері Божої, посадили квіти і дерева, а спільно з урбаністами «Групи 109» розробили сучасний проект нового громадського простору, який тепер називають «Сквером Гідності». Для заміни мощення скверу активісти домоглися від районної ради 700 тис. грн. із бюджету розвитку міста. Додатково для розвитку громадського простору на початку місяця ГО «Кращий Сихів» отримала грант у сумі 17 150 грн. [6].

² Майстерня міста – культурно-урбаністична ініціатива, яка відбувається у Львові вже протягом трьох років в рамках спільного українсько-німецького проекту «Муніципальний розвиток та оновлення старої частини міста Львова».

Левандівський парк – спротив громади району Левандівка проти зведення житлового будинку у парковій зоні. Ініціатива громадою робіт з облагородження парку.

Поверніть Нам «Львів» – йдеться про відновлення роботи та переосмислення простору одного з найстарших кінотеатрів Львова, що розташований у Стрийському парку. Кінотеатр має однойменну назву «Львів». Учасники ініціативної групи звернулися до директора кінотеатру та до представників відповідних владних органів з вимогою підтримати складений ними план заходів і, таким чином, відновити функціонування фактично закинутого кінотеатру як культурної інституції [8].

NGO Urban Ideas – здійснює проекти ревіталізації громадських просторів Львова від 2013 року. До команди належать фахові архітектори, реставратори та дизайнери. В межах проекту Urban Cafe, втілюваного спільно з КУ Інститутом міста, Urbanideas періодично організовує воркшопи, до яких можуть долучитися всі охочі. Як правило, це — студенти «містобудівних» спеціальностей. Упродовж тижня команда вивчає вибраний простір і, враховуючи побажання користувачів та сучасні світові практики, створює проект його оновлення. Як правило, за час кожного воркшопу молодь втілює якийсь один елемент запропонованих змін: власноруч створює лавки, меблі тощо. За один рік Urbanideas провела воркшопи з ревіталізації площі Митної, простору Погулянки, дизайну інтер'єру для Urban Бібліотеки [6].

Dog-Friendly City (Місто, дружнє до собак) – учасники ініціативи, об'єднавши зусилля громадськості, влади та бізнесу створили перший в Україні Dog-парк із тренажерами. Перший тренувально-вигульний майданчик для собак у Львові облаштований на території парку ім. І. Франка (біля готелю «Дністер»), займає площу майже 4000 квадратних метрів та розділений на дві секції: для великих і маленьких порід собак. Територія огорожена парканом і оснащена спеціальною тамбурною системою входу. Користування майданчиком безкоштовне [9]. Також активісти встановили 40 екостанцій для прибирання за собаками. Проект із встановленням екостанцій став одним із переможців програми «Будуймо ЕКО Україну разом!» від еко-бренду «Чернігівське». Загальна сума інвестицій, зроблених брендом на втілення проекту, склала 135 436 гривень. Реалізатор проекту – Українська Біржа Благодійності. Згідно з проектом «Встановлення спеціальних станцій для прибирання за собаками у Львові», паркові зони та вулиці міста обладнані спеціальними станціями-смітниками, які містять бокс із пакетами для прибирання за тваринами, інструкцію щодо їх використання і контейнер для сміття [10].

Лупнева – ініціатива виникла 2012 задля поширення ідеї сталого розвитку міст. Волонтери спершу допомагали міській владі розробляти таблиці на зупинках міського транспорту. Потім вони в рамках ініціативи втілили проект ревіталізації Галицької площі. Так влітку 2013 на місці колишнього безконтрольного паркування автомобілів з'явилися круглі лавочки, дерева і кріплення для велосипедів [6].

Також існує і низка приватних ініціатив. Наприклад урбаністичний проект громадського активіста, пізніше працівника управління адміністрування, будівництва та розвитку інфраструктури, що входить в структуру Департаменту розвитку Львівської міської ради Олександра Щутюка. Йдеться про проект «озеленення Городоцької» на ділянці від церкви Анни до ТЦ «Магнус». Перші дерева були висаджені у 2014 році за рахунок пожертв львів'ян. Активісти висадили 11 дерев породи вишня японська «Kanzan», які прикрасили роздільну смугу дороги. Проект було завершено у 2015 році вже коштами міського бюджету.

В обох прикладах (у таблиці №1, де представлено об'єкти, трансформація яких викликала спротив громади і у переліку ініціатив) фігурує питання спротиву громади проти забудови. В чому ж полягає різниця між цими двома прикладами? У таблиці №1 представлені випадки, коли громада лише відстояла чи не відстояла об'єкт/простір від забудови/перебудови, однак натомість не пропонувала/не ініціювала інших трансформацій цього простору, у переліку ініціатив представлені власне пропозиції і реальні дії щодо трансформації громадою «відвойованого» простору.

Щодо участі акторів у процесі реалізації права на місто. Повертаючись до концепції Дона Мітчелла та його активного лобювання публічних просторів. Вже згадане вище управління адміністрування, будівництва та розвитку інфраструктури ЛМР, як представник міської влади активно працює власне над облаштуванням останніх. За два роки діяльності управління було створено близько 30 проектів облаштування громадських просторів (деякі виконані, наприклад перетворення вул. Курбаса у пішохідну зону, деякі знаходяться в процесі обговорення).

При створенні (структура заснована у 2014 році), перед управлінням було поставлено дві основні цілі: підвищення якості громадського простору міста та залучення громади до оновлення міста. Одним з перших кроків нової команди став конкурс серед студентів Львівської політехніки та Національного лісотехнічного університету. Студенти отримали 40 завдань для розробки проектів облаштування громадських просторів Львова, лише два з них були виконані [11].

Як бачимо, не можна однозначно ставити «+» чи «-» стосовно позиції органів місцевого самоврядування та бізнес-кластеру у питанні реалізації мешканцями права на місто (тут також варто пам'ятати, що представники влади, і представники бізнесу, є одночасно і мешканцями, представниками певної громади міста). Є приватні девелоперські ініціативи, які намагаються трансформувати міський простір, не зважаючи на думку громади, є бізнес, який навпаки підтримує громадські ініціативи (це, природньо, залежить і від типу бізнесу, але це тема окремої статті). Так само міська влада не завжди зацікавлена у тому, щоб забрати у громади необхідний для її життєдіяльності простір. Відносини акторів реалізації права на місто, принаймні у Львові є ситуативними.

Ще один момент, про який варто пам'ятати. Реалізоване громадою, чи окремими мешканцями право на місто має дві сторони. Перелічені спроби відстоювання об'єктів від трансформацій та ініціативи покращення простору – вочевидь, несуть здебільшого позитивну конотацію (здебільшого, оскільки на місцях «відвойованих» об'єктів можуть виникати пустки, і об'єкт виглядає гірше ніж до спротиву громади). Однак, мозаїчні побілки будинків, встановлені врізної пластикою вікна (особливо у центральній частині міста), часткові утеплення будинків (т. зв. «памперси»), самовільні добудови/розширення балконів, привітання із Днем народження приватної особи, розміщені на біл-бордах по усьому місту і т. ін. – це так само реалізація права на місто. Тож варто пам'ятати про те, що наша свобода закінчується там, де починається свобода іншого.

Література:

1. Чисельність населення. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]: Державна служба статистики України. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — (Статистика). — Систем. вимоги: Intel Celeron 1.80 GHz; 1 GbDDR; CD-ROM Windows 7 Ultimate. — Назва з титул. екрана
2. Right to the City. In Lefebvre, Henri (1996). Writings on cities. Oxford: Blackwell
3. Тищенко Ігор. Лекція «Право на місто» [Електронний ресурс]: Prometheus. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — (Платформа масових відкритих онлайн-курсів Prometheus). — Систем. вимоги: Intel Celeron 1.80 GHz; 1 GbDDR; CD-ROM Windows 7 Ultimate. — Назва з титул. екрана
4. David Harvey. Right to the City. In New Left Review 53, September/October 2008
5. Don Mitchell. The End of Public Space? People's Park, Definitions of the Public, and Democracy. . [Електронний ресурс]: JSTOR. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — (Електронний архів). — Систем. вимоги: Intel Celeron 1.80 GHz; 1 GbDDR; CD-ROM Windows 7 Ultimate. — Назва з титул. екрана
6. Хто змінює міський простір Львова? [Електронний ресурс]: biggggidea. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — (Велика Ідея). — Систем. вимоги: Intel Celeron 1.80 GHz; 1 GbDDR; CD-ROM Windows 7 Ultimate. — Назва з титул. екрана
7. Фестиваль сусідів. [Електронний ресурс]: Фестиваль сусідів. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — (Інформаційний сайт). — Систем. вимоги: Intel Celeron 1.80 GHz; 1 GbDDR; CD-ROM Windows 7 Ultimate. — Назва з титул. екрана
8. Як врятувати кінотеатр «Львів». Пропозиції активістів. [Електронний ресурс]: Твоє місто. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — (Інформаційний сайт). — Систем. вимоги: Intel Celeron 1.80 GHz; 1 GbDDR; CD-ROM Windows 7 Ultimate. — Назва з титул. екрана
9. У Львові з'явився перший в Україні Dog-парк із тренажерами. [Електронний ресурс]: Новини Львівської міської ради. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — (Інформаційний сайт). — Систем. вимоги: Intel Celeron 1.80 GHz; 1 GbDDR; CD-ROM Windows 7 Ultimate. — Назва з титул. екрана
10. У Львові встановили першу екостанцію для прибирання за собаками (відео, оновлено) [Електронний ресурс]: Щоденний Львів. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — (Інформаційний сайт). — Систем. вимоги: Intel Celeron 1.80 GHz; 1 GbDDR; CD-ROM Windows 7 Ultimate. — Назва з титул. екрана
11. Проекти облаштування громадських просторів Львова. [Електронний ресурс]: Майстерня міста. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — (Сайт заходу). — Систем. вимоги: Intel Celeron 1.80 GHz; 1 GbDDR; CD-ROM Windows 7 Ultimate. — Назва з титул. екрана